

большого счастья не жди, свадьба расстроится, любовь пройдет мимо; если утонет – это самое страшное: одиночество”.

При розбиранні вінків співали:

На Троицу мы вьнки вили,

На розгары розвили,

Горьлочку попили

И яичню поьли [11, с. 275].

У східнослов'янській міфології береза є священним деревом. Її шанували як жіночий символ під час весняного свята Семика. У міфологічних уявленнях слов'ян, період Трійці й Семика належав до того періоду, коли предки тимчасово залишали потойбічний світ і з'являлися у світі живих. Місцем їхнього перебування на землі була свіжа зелень беріз. Берізка була складовим атрибутом усього семицько-троїцького комплексу обрядових дій. Березові гілки виконували захисну функцію. Так, гілля обрядового дерева, особливо те, що використано в семицьких обрядах, уважалися надійним оберегом. У поминальні дні берізку неодмінно несли на кладовище. Без берези неможливо уявити жоден обряд завивання та розвивання вінків, кумління та ворожіння. Таким чином, можна з упевненістю говорити про важливе й незаперечне значення обрядового березового дерева як головного атрибута семицько-троїцьких свят.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев А.Н. Мифы, поверья и суеверия. Поэтические воззрения славян на природу / Александр Николаевич Афанасьев. – СПб., 2002. Т. 1-3. –Т.2. – 768 с.
2. Виноградова Л.Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян / Людмила Николаевна Виноградова. – М.: Индрик, 2000. – 432 с.
3. Добровольский В.М. Нечистая сила в народных верованиях (по данным Смоленской губ.) // ЖС. – 1908. – №1. – С.4 – 16.
4. Зеленин Д. К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки / Дмитрий Константинович Зеленин. – М.: “Индрик”, 1995. – 432 с.
5. Зеленин Д.К. К вопросу о русалках // ЖС. – 1911. – Вып. III – IV.
6. Ковтун К.І. Матеріали експедицій до Житомирської обл. (1995) – Ф. 14 – 5. Фольклорно-етнографічні матеріали. Збірники. – Од. зб. 628. – 9 арк.
7. Кошелев Я. Р. Весенне-летние народные праздники на Смоленщине / Я.Р. Кошелев; Смоленский гос. педагогический ун-т. Кафедра литературы и фольклора. – Смоленск: СГПУ, 2001. – 154 с.
8. Ромасевич Н. Матеріали експедицій до Київської обл., с. Шибене Бородянського р-ну та до переселенців із с. Запілля Чорнотинського р-ну (тепер живуть у с. Здвигівка Бородянського р-ну) – Ф. 14 – 5. – Од. зб. 644. – 21 арк.
9. Ромасевич Н. Матеріали експедицій до Київської обл., с. Яремки Баришівського р-ну., та від переселенців з с. Бички Поліського р-ну (тепер живуть в с. Недра Баришівського р-ну). (1994р.). – Ф. 14-5. – Од. зб. 647. – 21 арк.
10. Русский Сѣмик. Очерк // ЭО. – 1900. – №2. – С163 – 166.
11. Снегирѳ И.М. Русальная неделя // Вестник Европы. – 1827. – №2. – С. 272 – 278.
12. Токарев С.А. Религиозные верования восточнославянских народов XIX – нач. XX вв / Сергей Александрович Токарев. – Л.: Издательство АН СССР, 1957. – 164.
13. Ушаков Д.И. Материалы по народным верованиям великороссов // ЭО. – 1896 – №2 – 3. – С. 146 – 205.
14. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной ИРГО, Юго-западный отдел. – СПб., 1872. Т. 3. – 486 с.
15. Шейн П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. – СПб., 1887. Т. 1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Романова Олена Миколаївна – аспірантка кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: міфологічні персонажі лісової стихії в східнослов'янському фольклорі.

УДК 94(477,65) “...19”

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Олег СИНЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядається початок профспілкового руху на Єлисаветградщині та форми боротьби найманих працівників за свої соціально-економічні права.

Ключові слова: профспілковий рух, профспілкові об'єднання, наймані працівники.

В статье рассматривается начало профсоюзного движения на Елисаветградщине и формы борьбы наемных рабочих за свои социально-экономические права.

Ключевые слова: профсоюзное движение, профсоюзные объединения, наемные рабочие.

In the article considering the beginning of the trade union movement in Elisavetgrad and fight forms of workers for their social-economic rights.

Keywords: trade-union movement, trade-union, hired labourer.

Радянська історіографія, з огляду на претензії більшовиків на провідну роль у захисті прав найманих працівників з перших же років приходу до влади, долучилася до досліджень історії робітничого питання. Слід визнати істотний внесок радянських істориків у вивчення соціально-економічного становища робітничого класу. Не маючи можливості повномірного доступу до архівних матеріалів і вільно висловити (опублікувати) окремі свої думки та висновки щодо робітничої політики та профспілкового руху, які не відповідали державним засадам КПРС та державній ідеології СРСР не розкривали справжній стан справ [1]. У сучасній українській історіографії з'являються монографії О.П. Рєнта [22] й Б.І. Андрусишина [2], у якій автор першої детально відтворює історію робітничого класу під час національної-визвольної боротьби українського народу в період після Лютневої демократичної революції до краху Української Народної Республіки, автор другої всебічно висвітлив аспекти ролі робітничого класу в період 1917 – 1921 рр. і соціальної політики різних державних утворень, що виникали на теренах України за цей проміжок часу.

Автор статті ставить за мету простежити процес зародження українських профспілок на початку ХХ століття на Елисаветградщині та основні форми боротьби найманих працівників за свої соціально-економічні інтереси під проводом професійних організацій.

Масове зубожіння трудящих та надзвичайно високий ступінь їхньої експлуатації за неспівмірно низької оплати праці, погані санітарно-гігієнічні побутові умови, байдужість власників фабрик та заводів до питань охорони й безпеки праці, свавілля адміністрації та підприємців змусили найманих працівників боротися за свої соціальні права в останні десятиліття ХІХ – початку ХХ століття стало однією з головних передумов масового профспілкового будівництва. Профспілки почали виникати й діяти не завдяки більшовикам чи народникам, як про це твердила радянська історіографія, а ймовірніше супротив, як альтернатива безкомпромісній конфронтації й непримиренності.

Наймани працівники за маніфестом від 17 жовтня 1905 р. могли створювати професійні спілки. Тимчасові правила про товариства та спілки від 4 березня 1906 р. передбачали організацію профспілок без дозволу властей [18, с. 43]. Але цей загальний принцип мав низку обмежень: статут товариства треба було подавати на затвердження; заборонялися товариства, діяльність яких могла призвести до “порушення громадського спокою і безпеки”; не дозволялося об'єднання кількох товариств в одну спілку. За порушення встановлених правил передбачалася кримінальна відповідальність. Незважаючи на ці обмеження, наймані працівники продовжували об'єднуватися у профспілкові організації. Так 10 серпня 1906 р. проведено збори представників заводів Елисаветграда (Ельворті, Бургардта, Шкловського, Яскульського, Кесслера) для вироблення статуту профспілки [17].

На Елисаветградщині процес утворення масових професійних організацій найманих працівників не відрізнявся від загальних тенденцій, що були притаманні цьому процесу в усій Російській імперії і проходив в основному у двох напрямках: відновлення старих і створення загальної мережі нових профспілок, але формувалися вони переважно за цеховим принципом, тобто об'єднували представників іноді дуже вузької професії. У тих місцях, де збереглися професійні об'єднання, що існували до революції, спілки організовувалися за виробничим принципом.

У березня 1908 р. відновила свою роботу профспілка елисаветградських прикажчиків, спілка нараховувала 1500 тис. осіб [4], аналогічна спілка працювала і в Бобринці [5]. Діяла спілка робітників машинобудівельних підприємств Елисаветграда, що налічувала 402 особи [6]. Спілка металістів у жовтні 1908 р. об'єднувала 527 працівників [7]. Професійні організації згуртували чисельно невелике й цілком одноманітне щодо умов праці коло робітників. Повна одноманітність умов праці робила ідею солідарності економічних інтересів доступною навіть необізнаним елементам робітничого руху.

Профспілки не стояли осторонь проблем безробітних, надаючи їм матеріальну допомогу. Так, у жовтні 1908 р. в профспілці друкарів нараховувалося більше 15 безробітних, які отримували допомогу від організації [8].

На активні дії профспілок у захисті прав найманих працівників уряд реагував традиційними репресіями. У 1906 – 1909 рр. було засуджено до тюремного ув'язнення, заслано на каторгу й до арештантських рот 21 організатора страйків і збройних виступів у Єлисаветграді, Знам'янці, Долинській, Олександрії, Помічній, Користівці тощо. Більшість із них загинула в царських катівнях, а сотні робітників, які брали участь у виступах, піддавалися репресіям. Протягом 1908 – 1910 рр. стратили 85 осіб [12, с. 32].

Треба зауважити, що на той час існувала реальна велика потреба в досвідчених робітниках профруху, знавцях його теоретичних засад. Представники різних спілок скаржилися на відсутність статуту й невміння його скласти й на те, що не знають, до яких груп виробництва треба долучити працівників із цехів тощо. Кількість членів у професійних спілках була надто різноманітна, хитаючись від кількох одиниць до двох, а то й більше сотень. Слабкість професійних спілок посилював ще й цеховий принцип їхньої побудови.

З 1910 р. промисловість краю почала виходити з економічної кризи. Так, якщо на кінець 1909 р. в Єлисаветградському повіті річний обсяг продукції промислових підприємств становив 8,9 млн. крб., то через два роки він досяг 28 млн. крб., в Олександрійському – 8,9 млн. крб., на підприємствах Єлисаветградського та Олександрійського повітів 1912 р. працювала 21 тисяча найманих працівників [23, с. 54].

З піднесенням промисловості пожвавився і профспілковий рух. Щоб “підтягнути” робітництво до розуміння необхідності колективних дій, профспілка вела інтенсивну просвітницьку діяльність: запрошували юристів для проведення консультацій з цивільних проблем, проводили цикл лекцій про профспілковий рух, було організовано бібліотеку [9]. З листопада 1909 р. до середини 1914 р. в Єлисаветграді видавалась легальна профспілкова газета “Труд”. За мету було поставлено розробку питань профспілкового, культурного, кооперативного рухів та висвітлення питань робітничого законодавства [10].

Неможливо не помітити, наскільки розпорозувалися сили робітничого класу в організації профспілок за цеховою ознакою. Ілюстрацією може слугувати звичайний перелік назв професійних спілок, які існували на Єлисаветградщині – це самостійні професійні спілки пекарів, залізничників, млинових робітників, шевців, деревообробників, робітників друкованої справи, службовців кредитних організацій, робітники машинобудівельних заводів і майстерень м. Єлисаветграда, фельдшерів і фельдшериць, шевців і працівників шкіряних майстерень [20, с. 32]. Така тенденція мала свої негативні ознаки, оскільки професійні спілки набували примітивної форми роздрібнених цехових організацій, що заважало їм бути об'єднаними в одне ціле, мати єдину мету й дієві засоби для її досягнення. Проте рух утворення спілок зростав аж до кінця 1917 р.

Початок другого десятиріччя ХХ століття ознаменувався позитивними змінами в економіці. Однак, на становищі трудящих це практично не відбилося, навпаки, прагнучи подолати кризові явища, підприємці посилювали експлуатацію робітників. Наймані працівники відповіли на це страйковою боротьбою. Уже 1911 р. в Україні зафіксовано 54 страйки, у яких узяли участь понад 15 тис. осіб [13, с. 395]. У квітні 1912 р. відбулося 152 страйки (32 тис. учасників), загалом того ж року проведено 349 страйків (у тому числі 239 політичних і змішаних), у яких взяли участь 132 тис. найманих працівників. Унаслідок цих виступів капітал втратив понад 746 тис. робочих людино-днів [14, с. 399]. Так, серед 8 тис., страйкуючих найманих робітників Херсонської губернії 1914 року [16, с. 198] були працівники заводів Єлисаветграда – це, наприклад, чотириденний страйк робітників заводів Ельворті [24] та Бургарда [11]. 1913 р. в Україні відбулося 249 страйків, у тому числі 148 економічних та 9 змішаних, у яких узяли участь близько 77 тис. найманих працівників. Перша половина 1914 р. позначена ще більшим піднесенням страйкового руху, який охопив 95 тис. найманих працівників. З 90 економічних страйків робітники виграли 37(41%) [15, с. 416].

Перед початком війни в 13 містах України налічувалося 34 легальні профспілки (приблизно 5 тис., членів) і 18 нелегальних. Профспілки України становили 29,4% всіх об'єднань Російської імперії та 6,6% їхніх членів [21, с. 55]. У роки війни самодержавство повернулося до найбільш жорстоких форм правління, ураховуючи репресії проти профспілок. Заарештовуючи та

рекрутуючи членів спілки до армії, уряд перешкоджав процесу об'єднання робітників, сподіваючись знищити будь-які спроби відстояти економічні й соціальні інтереси робітництва. У результаті цього за період війни на території краю не було відкрито жодної профспілки [3, с. 12].

Концепцію розвитку професійного руху було сформульовано в Петрограді 21 – 28 червня 1917 р. на III Всеросійській конференції профспілок. По-перше, професійні об'єднання повинні залишатися організаціями, що насамперед захищали економічні інтереси своїх членів. По-друге, основною формою боротьби профспілок залишався страйк, який мав спиратися на страйковий фонд та організованість найманих працівників, причому розв'язання суперечок з підприємцями й адміністрацією рекомендувалося домагатися в примирних камерах і третейських судах. По-третє, профспілки повинні створюватися за виробничим принципом та на засадах виробничого централізму. Об'єднання спілок мало здійснюватися у двох напрямках: вертикальному чи галузевому з єдиним центром і горизонтальному чи територіальному, за принципом федеративного влаштування. Єдиний централізований страйковий фонд повинен був гарантувати успіх на випадок страйкової компанії [19, с. 78].

На Єлисаветградщині профспілки створювалися й функціонували як органи соціально-економічного захисту найманих працівників. У період 1906 – 1907 рр. професійні спілки краю перебували на ранній стадії свого розвитку й багато в чому нагадували перші каси й товариства допомоги кінця XIX століття. З початку XX століття профспілкове будівництво спрямовувалося на відновлення колишніх, легалізацію незареєстрованих й офіційне оформлення нових професійних об'єднань. При цьому профспілки виявляли послідовність і гнучкість, оскільки державна бюрократія все ще протидіяла розгортанню профспілкового руху. Царизм ішов на певні поступки лише під тиском організованих виступів найманих працівників. І хоча вони були досить обмеженими, та все ж свідчили про зрослий потенціал об'єднаних у робітничих організаціях найманих працівників.

Після Лютневої революції профспілки ще не були масовими організаціями, якими вони стануть улітку – восени 1917 р. Переважна їхня частина будувалася на вузькоцехових засадах, об'єднувала незначну кількість трудящих і не могла розв'язати всіх завдань щодо їхнього соціального захисту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шатан Е.О. Из истории профессионального движения на Украине в 1918–1919 г. – Харьков: Редакционно-издательский отдел ВЦСПС, 1921. – 27 с. Балабанів М. Нарис з історії робітничого руху на Україні / пер. з ориг. О.Матійченко. – Харків: Український робітник, 1928. – 188 с. Бессонов В.; Школа В; Ляховский В “Скоропадчина” в Одессе: (Железнодорожная забастовка в Одессе) // Борьба и строительство на юго-западной железной дороге за 10 лет (1917 – 1927). – К., 1927. – с. 231 – 236. Новополин Г., Бронштейн И “Очерки развития профессионального движения на Днепропетровщине”. – Днепропетровск: Днепропетровский ОСПС, 1927. – 66 с. Суровый А.Ф. Руководство партийных организаций Украины деятельностью профсоюзов в период гражданской войны (1918 – 1920 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1970. – 20 с. Складенко Є.М. Нариси історії профспілкового руху на Україні (1917–1920 рр.). – К.: Наукова думка, 1974. – 191 с. Історія Української РСР у 8 томах, 10 кн. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 6. – 590 с. з іл. і карт. Зозуля І.А. та Суровий А.Ф. Партиєне керівництво профспілковим рухом на Україні у період громадянської війни. – К.: Вища школа, Видавництво при КДУ, 1979. – 127 с. Гриценко А.П. Робітничі фортеці соціалістичної революції: Фабзавкоми України в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції, березень 1917 – січень 1918 рр. – К.: Наукова думка 1965. – 198 с. Робітничий клас України у Жовтневій революції (березень 1917 – січень 1918 рр.). – К.: Наукова думка, 1975. – 239 с.
2. Андрусин Б.І. У пошуках соціальної рівноваги: Нариси історії українських урядів доби революції та визвольних змагань. 1917 – 1920 рр. – К., 1995. – 191 с.
3. Богульський А.А. 100 років на захисті прав інтересів трудящих. Федерація профспілок Кіровоградської області. – Кіровоград, 2005. – 184 с.
4. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 29 березня 1908 р.
5. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 22 червня 1908 р.
6. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 13 березня 1908 р.
7. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 22 жовтня 1908 р.
8. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 8 жовтня 1908 р.
9. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 22 січня 1908 р.
10. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 15 листопада 1908 р.
11. Газета “Голос юга” (Єлисаветград), 4 липня 1914 р.
12. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – К., 1972.
13. Історія робітничого класу Української РСР. – Т.1. – 520 с.

14. Історія робітничого класу Української РСР. – Т.1. – 520 с.
15. Історія робітничого класу Української РСР. – Т.1. – 520 с.
16. Лавров П.А. Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъема 1910 – 1914 гг. – К., 1966. – 212 с.
17. Лось Ф.Е. Формирование рабочего класса на Украине и революционная борьба в конце XIX и в начале XX ст.. – К., 1978. – 200 с.
18. Нариси історії професійних спілок України. – К.: Федерація профспілок України, 2002. – 730 с.
19. Нариси історії професійних спілок України. – К.: Федерація профспілок України, 2002. – 730 с.
20. Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. – К., 1983. – 297 с.
21. Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. – К., 1983. – 297 с.
22. Реєнт О.П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни (1917 – 1920 рр.). – К., 1996. – 265 с.
23. Статистико-экономический обзор по Елисаветградскому уезду Херсонской губернии за 1909 год. – Елисаветград, 1910. – 195 с.
24. Центральний державний історичний архів України. – Ф.575. – Спр. 189. – Арк. 464, 466.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Синенко Олег Леонідович – викладач кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: соціально-економічні проблеми визвольних змагань у 1917 – 20-ті рр.

УДК 728.18(477+478):39(477):643

КЛАКА В БУДІВНИЦТВІ УКРАЇНЦІВ МОЛДОВИ: КУЛЬТУРНО-ГЕНЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

Ярослав ТАРАС (Львів)

На основі польового матеріалу, зібраного в 2005 – 2007 рр., розглядається колективна допомога при спорудженні хати, з'ясується походження терміна "клака", висвітлюється вибір дня, кількість людей, запрошених на взаємодопомогу і як їх скликали, організація роботи при виготовленні "лампака", технологія мастиння стін, поду, функції жінок і чоловіків, як готувалася гостина, простежено місце й значення колективної допомоги в українській громаді Молдови.

Ключові слова: українці Молдови, клака, толока, колективна взаємодопомога, лампач, заміс, мастити стіни.

На основе полевого материала, собранного в 2005 – 2007 гг., рассматривается коллективная взаимопомощь при строительстве дома, выясняется происхождение термина "клака", освещается выбор дня, количество людей, приглашенных на взаимопомощь, организация работы при изготовлении "лампака", технология мазания стен, потолка, функции женщин и мужчин, как готовилась угощение, прослежено место и значение коллективной взаимопомощи в украинском обществе Молдовы.

Ключевые слова: украинцы Молдовы, клака, толока, коллективная взаимопомощь, лампач, замес, мазать стены.

The study of collective aid in a house construction is based on the author's field research conducted in Moldova in 2005–07. It explains how the day of construction is chosen, how many people are called for help and how they are invited. The author describes the arrangement of work for producing the „lampach” and specific functions ascribed to men and women. The technology of smearing walls and ceilings and the preparation for a common treatment are explored as well. The origins of the term 'klaka' are discussed. This article analyses the meaning and the significance of the collective aid in a Ukrainian community in Moldova.

Keywords: Ukrainians of Moldova, clack, toloka, Ошибка! Ошибка связи., lampach, puddle, wall-daubing.

Постановка проблеми. Наукове висвітлення питань, пов'язаних традиційними формами громадського та виробничого побуту етносів, завжди було одним з пріоритетних завдань для з'ясування їхньої культурно-побутової самобутності. Особливого значення при цьому народознавці надавали дослідженню таких звичаїв, як клака (толока). Клака (взаємодопомога) полягає у скликанні гурту односельців для виконання термінових трудовітких робіт. Трудова взаємодопомога ґрунтується на добровільних засадах відробітку.

Хоча питання, пов'язані з клакою, висвітлені в значній кількості наукових розвідок українських та зарубіжних народознавців, вичерпної праці про трудову сусідську допомогу в побуті українців немає. Крім того, цю тему етнологи досліджували не проблемно, а описово, розглядаючи переважно трудовий аспект. З огляду на висловлене, вважаємо, що дослідження клаки як звичаю трудової сусідської взаємодопомоги сприятиме глибшому осмисленню історії народної культури українців, їхньої етнічної самобутності.